

Neįvertintas Jono Jablonskio kalbinis palikimas

Vilija SAKALAUŠKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Jonas Jablonskis – viena iškiliausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautos asmenybių, gimusių prieš 160 metų zanavykų žemėje (Kubilėlių kaime, netoli Kudirkos Naumiesčio). Humanitaras, kalbininkas, mokytojas caro laikais valdžios buvo nepageidaujamas savo Tėvynėje, visuomet įtariamasis ir sekamas, nors jokia politika neužsiimdavo. Gimnazijos mokytojas su visa šeima kraustėsi iš vienos vietos į kitą, naujoje vietoje apsidamavęs vos po keletą metų, arčiau ar toliau nuo Lietuvos, bet širdimi ir darbais visada Lietuvoje. Čia praleisdavo ir visas vasaras atostogas: tikrino ir rinko žodžius iš gyvosios kalbos. Pasak Kazimiero Jokanto, surinkta medžiaga naudodavosi visus metus ne tik žodyno, bet ir savo rašomųjų darbų reikmėms.

Beveik per penkiasdešimt savo ypatingai darbingo gyvenimo metų Jonas Jablonskis paliko šiuos svarbiausius kalbinius veikalus: *Lietuviškos kalbos gramatiką* (1901), *Lietuvių kalbos sintaksę* (1911), *Lietuvių kalbos gramatiką* (1922), *Linksnius ir prielinksnius* (1928), daugybę straipsnių, skirtų kalbos, rašybos dalykams, visuomenės švietimo reikalams. Pasirašinėjo daugiausia ne savo pavarde, o slapyvardžiais, ypač spaudos draudimo metais. Slapyvardžių surinktume ištisą sąrašą: Rygiškių Jonas, Kriaušaitis, Petras Obelaitis, Obuolaitis, Kirvelis Nusmuko, Krapaila A., Meištų Antanas, Nenuorama, Nedruskius, Pikčiurna A., Pipiras, Vaidila P., Vanagas, Литовец, Русский литовец ir dar daug kitų. Iš viso jų priskaičiuojama iki 67.

J. Jablonskio nuopelnai lietuvių bendrinės kalbos kūrimo bei norminimo baruose

neabejotini ir nepaneigiami. Visose srityse – rašybos, fonetikos, morfologijos, sintaksės, leksikos – jis pasiekė labai svarbių rezultatų: įvedė rašybos taisykles, kalbos normas nustatė remdamasis gyvąja žmonių kalba, nebijojo sudaryti naujų žodžių, kurie dar ir dabar tebevartojami, pavyzdžiui: *apysaka, atvirukas, degtukas, mokinys, pasakėčia, pažanga, pieštukas, sąsiuvinis, teisėjas, vadovėlis, vaizduotė* ir kt. Pasak Jono Palonio, vienu iš svarbiausių šaltinių geriausiems kalbos duomenims atrinkti ir kalbos dėsniams atskleisti J. Jablonskis laikė žodinę liaudies kūrybą, tautosaką. Jis gana anksti suprato, kad pasakose, dainose, patarlėse ir kituose tautosakos kūriniuose slypi per ištikus šimtmečius susikristalizavę ir labiausiai išdailinti liaudies kalbos turtai, jo žodžiais tariant, kalbos brangenybės. Todėl savo straipsniuose ir vadovėliuose J. Jablonskis ypač dažnai naudojo tautosakos pavyzdžiais (jais remdavo ir savo išvedamas kalbos taisykles, ir savo kalbinius taisymsus).[1]

Lietuvių kalbos istorijoje pastebimas dėsningumas – pasirodžius kalbos gramatikoms, suintensyvėja leksikografija. Kalbininkai ar visuomenės veikėjai, sukrutę gaivinti, ugdyti ir puoselėti lietuvių rašomąją kalbą, suprato, kad šiam reikalui daug gali pasitarnauti ne tik gramatikos, bet ir žodynai. Išleistas žodynas tapdavo istorijos dokumentu, kultūros turtu. Todėl ne vienas išleidęs gramatiką, ėmėsi rinkti žodžius ir rašyti žodynus (neretai pagrečiui su gramatika). Veikiausiai panašios aplinkybės galėjo susiklostyti ir J. Jablonskiui.

J. Jablonskio įvairiapusis kalbinis palikimas paskatino peržvelgti jo darbus ir kai ką įvertinti naujai – leksikografo akimis, pasidomėti netirtais ir plačiau neskelbtais jo darbais. Apie atskirus J. Jablonskio leksikografijos darbus buvo šiek tiek rašyta, galima rasti vieną kitą užuominą ir apie žodyno kartoteką. Tačiau leksikografinis J. Jablonskio palikimas detaliau neištirtas ir neįvertintas.

Jono Jablonskio kartoteka *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga*

J. Jablonskio sudaryta kartoteka, kurią jis vadino *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga*, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Iš viso yra surinkta daugiau nei 14,5 tūkst. vienetų kortelių, o žodžių ir sakinių su jais užrašyta dar daugiau. Pirmosios kortelės (A, B raidžių)[2] užrašytos XIX a. pabaigoje, kitų raidžių žodžiai datuojami XX a.[3] Visos kortelės suskirstytos į dešimt dėžučių, kuriose skirtingas kiekis kortelių: A, B – 1210; D, G – 1235; G, E – 1251; K – 1945; L, M – 1505; N, O, P – 1945; P – 699; R, Š, T – 1639; S – 1618; U, V, Ž – 1398. Kartoteka kelia įvairių minčių ir neatsakytų klausimų. Ar

tai – tik surinkti žodžiai tikrinant Antano Juškos žodyno medžiagą, ar tai ir yra žodyno, apie kurio rašymą randame vieną kitą užuominą, rankraštis?

Kaip jau buvo minėta, kartotekos pradžia datuojama XIX a. pabaiga. Kitų raidžių žodžiai datuojami XX amžiumi. Kortelių dydis įvairus. Kortelėse Jablonskis žodžius rašė lizdais. Pavyzdžiui, lapelyje su žodžiu *taisyti* surašyti veiksmažodžiai su priešdėliais *įtaisyti, sutaisyti* ir pan. Tame pačiame lapelyje prie veiksmažodžių užrašyti ir vardažodžiai *apytaisas, knygtaisis* (žr. 1 pav.): *Tas žmogus labai mane įtaisė* (įpainiojo); *įsitaisiau* (*bebylinėdamas*); *Jis mane sutaisė* (apgavo) (Jokantas). *Ką jis veikia?* – *knygas taiso* (переплетает); v. *apytaisas, knygtaisis* (Skapiškis).

Taisyti

Tas žmogus mane
(šiparniojo, gūdīg.)
lakai itarsė; slilai-
sjau (be bylinėdamos;

Jis mane sutarsė
= apgāve, etc... , jok.

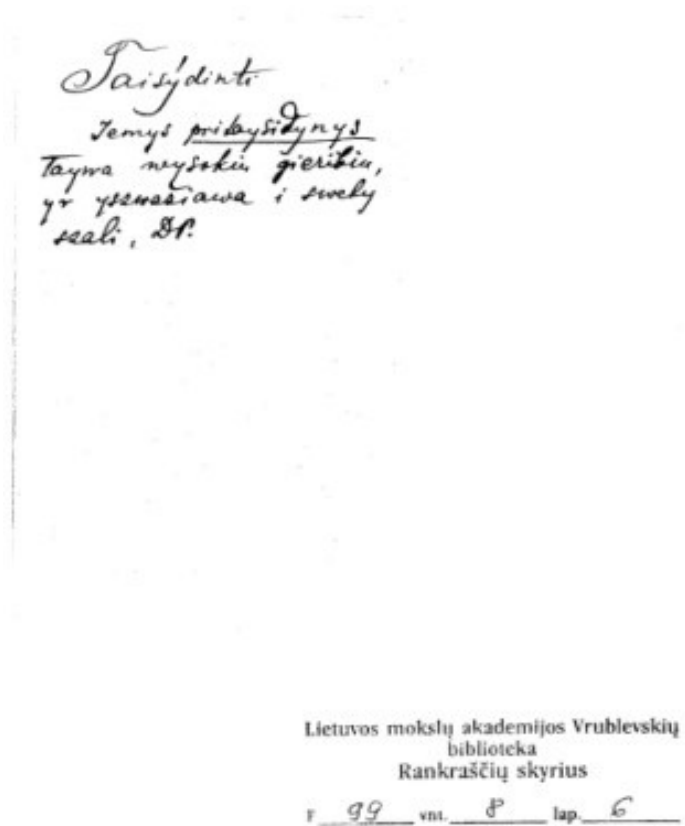
ka jis veiktja? - knygās
taiso (nepenuemas), v.
apyktaisas, knygktaisis
Skap.

Toliau jėmsa taisyti
(nabbutis) didiasnas
sopės, Laur. Sket.

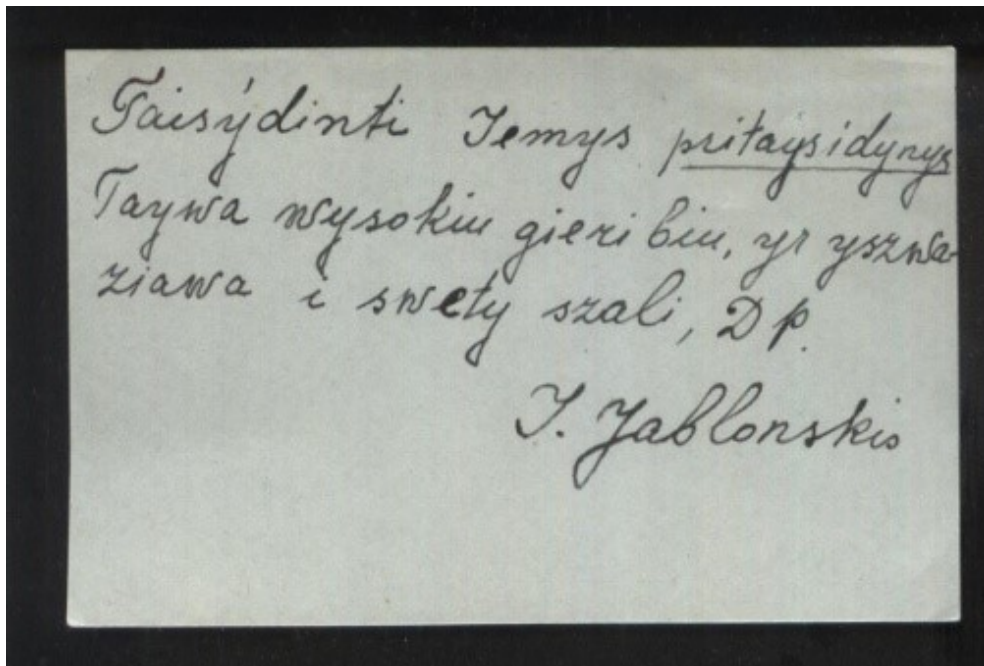
1 pav. Žodžio „taisyti“ kortelė, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, F99-7

Kortelėje kaip antraštinius žodžius kalbininkas teikė: veiksmažodžių – bendraties formą, vardažodžių – vardininko linksnį, būdvardžių paprastai pateiktos abi giminės. Antraštinius žodžius ir jų formas sukirčiavo. Vėlesnės *Lietuvių kalbos žodyno* redakcijos kruopščiai peržiūrėjo J. Jablonskio raštus ir iš jų išrašė žodynui

žodžius, kurių dar susidarė apie 14 tūkstančių. *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekoje yra lapelių su panašiais įrašais (žr. 2 ir 3 pav.).

2 pav. Žodžio „taisydinti“ kortelė, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, F99-7

3 pav. Kortelė iš „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos, saugomos Lietuvių kalbos institute

Kalbininkas yra rinkęs ne tik gyvosios kalbos duomenis, bet yra išrašęs žodžių iš įvairiausių raštų. Kartotekos lapeliuose kartais nurodoma ir vietovė, ir žodžio užrašytojas ar rašytinis šaltinis. Kartais – tik vietovė, o kartais – tik užrašytojas.

Pabrėžtinai ypatingas Jablonskio kartotekos santykis su *Lietuvių kalbos žodynu*, kurio pirmasis rengėjas ir redaktorius buvo Kazimieras Būga. Iš J. Jablonskio kartotekos K. Būga nusirašė apie 10 tūkstančių lapelių, kurie vėliau įėjo į didžiojo žodyno fondus. *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekoje yra lapelių su panašiais įrašais. Pavyzdžiui, veiksmožodžio *taksenti* kortelėje užrašytas sakinytis iš nenurodytų raštų: *Širdis pradeda labiau taksenti* (R.).[4]

Leksikografinė kalbininko veikla pirmiausia yra susijusi su Antano Juškos lietuvių-lenkų kalbų žodyno redagavimu ir veikiausiai rinkti medžiagą žodynui buvo pradėta neatsitiktinai. Tam buvo susiklosčiusios palankios aplinkybės. J. Jablonskiui dar gyvenant Revelyje (dabar – Talinas), Rusijos mokslų akademija 1897 m. pradžioje jį pakvietė redaguoti šį žodyną. Kalbininkas sutiko imtis to darbo ir labai kruopščiai redagavo žodyno tekstą. Pasak amžininkų prisiminimų, su J. Jablonskiu būdavę sunku susikalbėti, nes jis nuolat klausinėdavo vieno ar kito žodžio tarimo. Jurgio Bulotos prisiminimai liudija, kad J. Jablonskis nuolat klausinėdavęs, kaip žodis tariamas vienur, kaip kitur, išgirdęs sakinį, tuoj pat jį pasižymėdavęs. A. Juškos žodynu redaktorius buvo gerokai nusivylęs. Jis sakė, kad „iš šito žodyno nieko rimto neišeis ir kad reikia lygiagrečiai rašyti kitas. Ir jis tą

kitą rengė“.[5] Jonas Kriaučiūnas atsiminimuose apie J. Jablonskį rašė: „Kadangi dieną reikėdavo darbuotis gimnazijoje, dažnai ir namie su mokiniais, tai redagavimo darbą tedirbdavo dažniausiai tik naktimis. Būdavo, prisikrauna aplinkui įvairių žodynų ir, į juos žiūrėdamas ir juos lygindamas, taiso Juškevičiaus žodyną“.[6]

J. Jablonskis parengė žodyno redagavimo planą, pagal kurį turėjo gerokai pasikeisti žodyno pobūdis. Kadangi Juškos žodyne buvo daugybė nežinomų žodžių, kurių autentiškumas pasirodė labai abejotinas, redaktorius ėmėsi tikrinti tuos žodžius vietose. Lankydamasis Veliuonoje (1899 m. ir 1903 m.), Vilkijoje, Jurbarke, Kaltinėnuose, Šiluvoje, Betygaloje, Alsėdžiuose, kalbininkas užrašė dar apie 2 tūkst. naujų žodžių, kurių nebuvo žodyno rankraštyje. Bene daugiausia duomenų yra užrašyta iš Alsėdžių, surengtos net penkios išvykos. Pats J. Jablonskis teigė, kad žodyno tekstui patikrinti ypač daug medžiagos davusi Alsėdžių šnekta. Alsėdžiuose jam teko naudotis senbuvio Florijono Būbelės malone, kantrybe ir jo nuostabiu savo kalbos pažinimu, gerokai palengvinusiu visą darbą, susijusį su žemaičių tarmės Alsėdžių šnekta. J. Jablonskis bendradarbiavo su Kazimieru Jauniumi, paaiškinusiu daug žodžių ir faktų iš savo Kvėdarnos ir kitų žemaičių bei aukštaičių šnektų. Aiškindamasis daugelį žemaičių tarmės faktų, jis tarėsi su Julija Žymantiene-Žemaite. Rinkdamas duomenis iš kitų šnektų, J. Jablonskis naudojo studento K. Jokanto (Kupiškio par.), studento Jurgio Šlapelio (Salos), Antano Smetonos (Užulėnio km.), Petro Avižonio (Pasvalio r.), Mato Slančiausko (iš Gruzdžių), Stasio Žiupsnio (Gudžiūnų km.), studento Jeronimo Ralio (žemaičio) paslaugomis. [7] Nemaža duomenų iš Suvalkų gubernijos šnektų pateikė Petras Kriaučiūnas, Juozas Jasiulaitis, Andrius Bulota, Vincas Mickevičius ir kt.

Taip betikrindamas žodyno medžiagą, Jablonskis sukaupė didžiulę kartoteką, kuri jau buvo pakankama pradėti rengti kitą, naują lietuvių kalbos žodyną. J. Kriaučiūnas atsiminimuose apie J. Jablonskį užsimena ir netgi nuogaštuoja, kad pats yra rinkęs ir tikrinęs žodyno medžiagą, kurią J. Jablonskis įsirašydavo į savo žodyną, kurį jis jau seniai buvo pradėjęs rengti ir į kurį leisdavęs žvilgtelėti ir jam, ir kitiems jauniems lietuviams. Kadangi J. Jablonskis, kaip didelis idealistas, visuomet siekė tobulybės, todėl nesiskubino savo žodyno leisti ir jį vis dar tebetobulino. Užtai kuris kitas iš jo mokinių, ne toks idealistas, gali greičiau išleisti lietuvių kalbos žodyną, pasinaudodamas J. Jablonskio žodyno medžiaga. [8]

Apie J. Jablonskio sudarytą kartoteką duomenų ar užuominų būta, bet labai

nedaug. Antanas Lyberis straipsnyje „J. Jablonskis leksikografas“ užsiminė apie kartoteką, bet ne visai tiksliai. Jis nurodė, kad TSRS Mokslų Akademijos centrinėje bibliotekoje yra likę Jablonskio surinktos žodyno medžiagos 10 dėžučių su daugiau kaip 14 tūkst. žodžių ir kad visa toji medžiaga yra nusirašyta ir įtraukta į didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos fondus, tačiau jis nepatikslino, kad J. Jablonskio kartoteka yra būtent Lietuvos mokslų akademijoje. Gerokai aiškiau apie kartotekos buvimą ir vietą nurodyta Juozo Balčikonio raštu I tomo pastabose, kur pasakyta, kad J. Jablonskio kartoteka saugoma Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (dabar - Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje). Apie išlikusią kartoteką buvo šiek tiek pateikta pastabų Aldono Pupkio straipsnyje, kuriame rašoma apie J. Jablonskio rankraštinių palikimą. [9]

J. Jablonskio kartotekoje surinkti žodžiai ne tik iš tarmių, bet ir iš įvairių raštų, žodynų, žymėti šaltinių santrumpomis, pateikėjų pavardžių arba vietovių sutrumpinimais, kartais pastarieji pateikti ir nesutrumpinti.

Jono Jablonskio kartotekos santykis su Antano Juškos žodynu

Redaguodamas A. Juškos žodyną kalbininkas galėjo geriau susipažinti su gyvąja kalba ir jos tarmėmis. Bendradarbiavimas su rusų mokslininkais Filipu Fortunatovu, Aleksejumi Šachmatovu, Janu Boduenu de Kurtenė, Fiodoru Koršu ir kitais, padėjo jam geriau suprasti žodynų redagavimo teoriją ir praktiką. Dirbdamas prie šio žodyno kalbininkas veikiausiai ir užsibrėžė parašyti savo žodyną, nes visą laiką rinko žodžius ir kaupė kartoteką. Vis dėlto žodyno neišleido.

J. Jablonskis surinko daugybę medžiagos lietuvių rašomajai kalbai tyrinėti. A. Juškos žodyno leidėjai nesutiko, kad žodynas būtų pildomas naujais faktais. Kaip teigia Birutė Tolutienė [10], F. Fortunatovas nesutiko, kad J. Jablonskis A. Juškos žodyną pildytų naujais žodžiais ir siūlė tuos papildymus atskirti nuo žodyno ir išleisti vėliau, kai visas žodynas jau bus išspausdintas. Redaktorius laikėsi nurodymo - visas naujoves atskirti nuo autoriaus darbo, ir prie iliustracinės medžiagos papildymų žymėjo santrumpą P. arba Pe. Tokių santrumpų randame kartotekoje prie sakinių, pažymėtų inicialais J. Ž., pavyzdžiui:

JJK neivoti 'naikinti' P. *Pabaigs mus ponai neivoti* (J. Ž.). [11]

JJK nerštis 'tyliai pykti, niršti' P. *Jinai nerštės ant jo už bitis pavogtas* (J. Ž.). [12]

JJk nertvėtis 'aikštytis, užgaidauti' P. *Ana jau nertvėjas, užsinertvėjusi, neeina valgyti, ir tris dienas nešneka su mumis* (J. Ž.).

JJk nikailjuoti [nykailiuoti] 'sirguliuoti, negaluoti' P. *Visą vasarą nikailjavau (kaipinėjau, sirginėjau)* (J. Ž.).

JJk njunenti [niūnenti] 'niūniuoti' P. *Njunena bemaldama prie girnų* (J. Ž.).

JJk njurgti, -gu, -gau [nirti, klimpti, smukti] 'naikinti' P. *Aš njurgu in pelkę* (J. Ž.).

JJk normai 'noromis' P. *Tvilkt ne normai pažjurėja ana ant jo* (J. Ž.)

JJk nostais [nuostais] 'niekais, be naudos' P. *Visi javai nostais išėja* (J. Ž.).

JJk novala 'nežinoma, neaiški liga' P. *Kažikas kokja novala novija kudikį, ir džjovina, v. novyti* (J. Ž.).

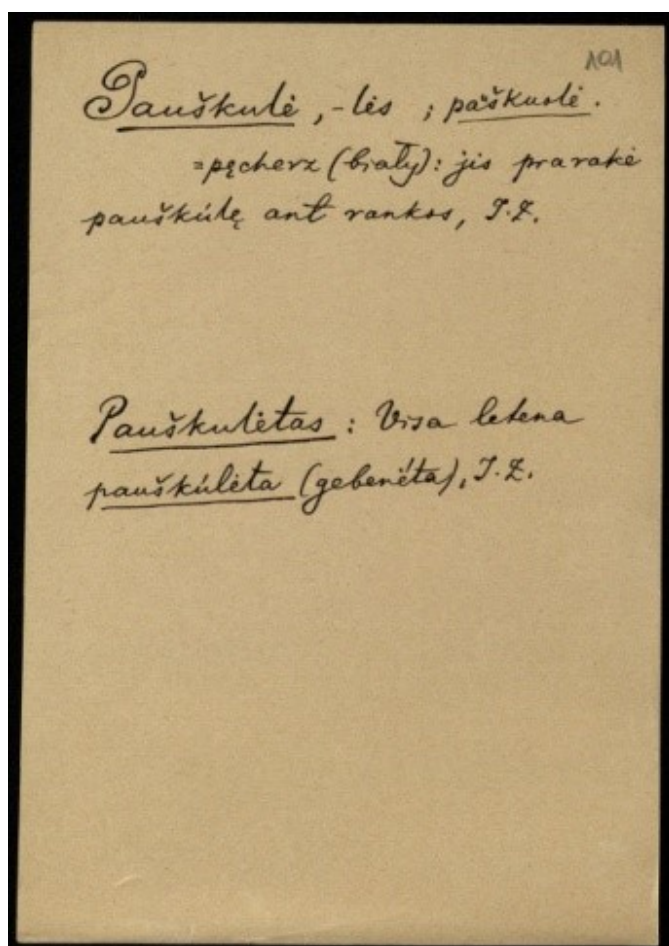
JJk novės kaulas 'navikaulis' P. *Novės kaulas auga ant kūno žmogaus* (J. Ž.).

J. Jablonskis negalėjo nustatyti, iš kurios tarmės kurį žodį arba sakinį A. Juška buvo užrašęs, todėl nesiryžo atstatinėti tarmiškumą ir vienodino žodyno medžiagą tęsdamas autoriaus pradėtą kalbos literatūrinimą. Pagrindine tarpe, kaip ir žodyno autorius, jis pasirinko aukštaičių vakariečių tarmę. Dėl kirčiavimo redaktorius nusprendė, kad žodyne nesant pakankamai duomenų, rodančių, kokios šnektos ar šnektų grupės reikia laikytis kirčiuojant žodžius, likusius rankraščio puslapiuose paliko be kirčių. Redaktorius pateisino A. Jušką pabrėždamas, kad tuo metu, kai žodyno autorius rinko medžiagą, dialektologijos klausimai ir ypač klausimas apie lietuvių atskirų šnektų kirčius, dar buvo mažai tirti.

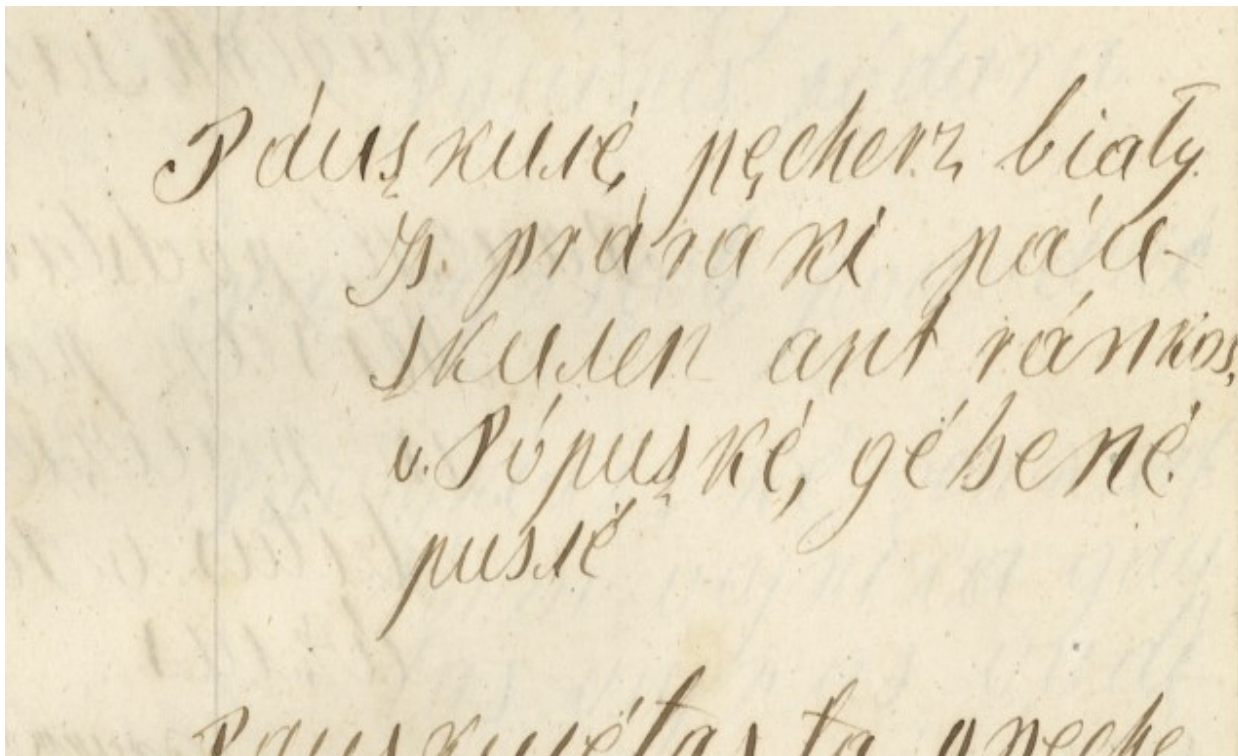
Atliktas darbas pažadino dar didesnius užmojus. Daugybė taip pažymėtų (P., Pe.) žodžių rodo, kad J. Jablonskis negalėdamas pildyti A. Juškos žodyno nauja iliustracine medžiaga, ją kaupė atskiroje kartotekoje. J. Jablonskio redaguotoji žodyno I tomo antroji dalis, apimanti E-G raides, spaudoje pasirodė 1904 m. Redaktorius, tęsęs žodyno rengimą spaudai, Vytauto Juškos suredaguotus ir į rusų kalbą išverstus E ir Ė raidžių rankraščius vėl pertaisė, suvienodindamas juos su redaguotąja žodyno G raide. J. Jablonskis suredagavo du tomus. Jo redakcinės pastabos ir pasiūlymai rodo, kad siekdamas parengti gerą ir tobulą žodyną, jis gerokai pranoko ankstesnius redaktorius – J. Jušką, F. Fortunatovą ir V. Jušką.

Kalbėdamas apie A. Juškos žodyno trūkumus, J. Jablonskis vis dėlto pripažino šio darbo didžiulę reikšmę ir vertę – surinkta daugybė atskirų, iki A. Juškos žodyno nežinomų žodžių, gyvuojančių tarmėse.

Atliekant J. Jablonskio kartotekos *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga* mokslinį tyrimą ir analizę, buvo pastebėta, jog nemažą dalį kartotekos medžiagos sudaro kortelės, kuriose užrašyti sakiniai arba žodžių junginiai yra iš A. Juškos lietuvių-lenkų kalbų žodyno. Galima teigti, jog tai nėra atsitiktinai išrašyti žodžiai ar sakiniai iš minėto žodyno. [13] Tie žodžiai buvo išanalizuoti ir kruopščiai atrinkti kartotekai. Įdomu tai, kad J. Jablonskis, gana kritiškai vertinęs A. Juškos atliktą darbą, neabejotinai labai vertino ir gausiai panaudojo leksikografo surinktą medžiagą savo kartotekai (žr. 4 ir 5 pav.).

4 pav. Žodis „pauškulė“. J. Jablonskio kartotekos, saugomos LMA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, kortelė, F99-7

5 pav. A. Juškos žodyno rankraštis I redakcija, F1-2165, saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne.

Kaip matyti iš pateiktų iliustracijų, žodžių, kuriuos A. Juška pateikė po santrumpos v., J. Jablonskis nepersirašė. Tačiau pasitaiko atveju, kai atitinkami žodžiai po šios santrumpos perkeliama į kartoteką. Įdomu palyginti ir dar vieną kitą abiejų šaltinių sutapimą, kai A. Juškos pažymėtas santrumpas J. Jablonskis perkeldavo į kartotekos korteles. Pavyzdžiui:

Jjk aipintis pieścić się (Vel.). Vaikai aipinas, t. y. lepinas, išdyksta (J. Ž.)

Aipti, -pstu swywolić (J. Ž.)

J I 5 ajpintis, -nus, -naús, -nsius, Vel. баловаться, нѣжиться; pieścić się.

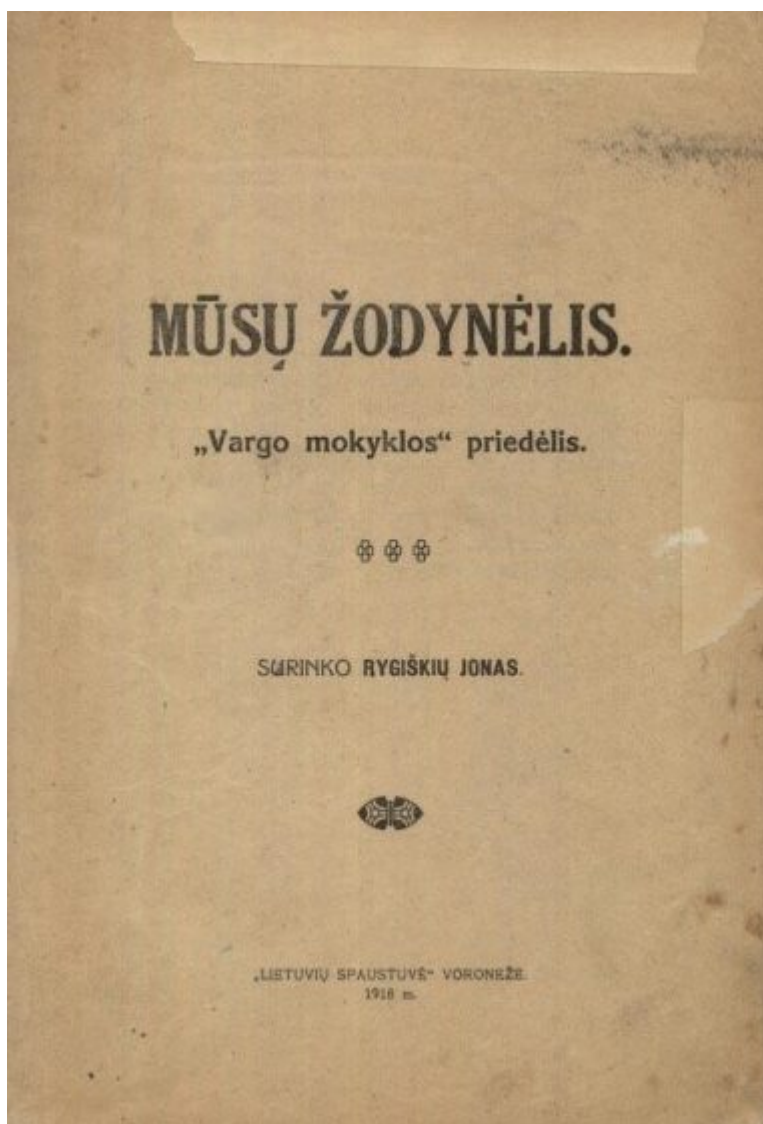
Vájkas ajpinas, t. y. lepinas, išdyksta. v. lepintis. [14]

J. Jablonskis nenusirašinėdavo A. Juškos sakinių paraidžiui, o pateikdavo pasirinktas iliustracijas pagal to meto rašybos principus, sakinius trumpindavo, nepersirašinėdavo atitikmenų rusų ar lenkų kalbomis, nors kartotekoje prie atskirų žodžių pateikdavo reikšmės aiškinimą ir ne lietuvių kalba. A. Juškos žodyno redagavimas buvo vienas iš svarbiausių veiksnių pradėti kaupti kartoteką kitam lietuvių kalbos žodynui.

Jono Jablonskio kelias žodynų link

Taigi J. Jablonskis kaip neišsenkanti versmė atveria naujas galimybes moksliskai nagrinėti niekada netirtą jo leksikografinę veiklą, kurią būtų galima skirstyti į kelis etapus: 1) žodynų redagavimas, 2) gyvosios kalbos pavyzdžių rinkimas ir žodynų leidimas, 3) žodynų recenzavimas.

J. Jablonskis visada buvo įsitikinęs, kad yra reikalingas lietuvių literatūrinės kalbos žodynas. 1918 m. Voroneže, jau po Gardino laikotarpio (1912-1914 m.), išleido mažos apimties „Mūsų žodynelį“, į kurį buvo įtraukta tik nedidelė žodžių dalis iš jo surinktos kartotekos.

Braižyba, черчение (menas). Aš ir braižybos mokausi.	Kuodys, kuōdį, хохлатый жаворонок.
Budynės ir budynė, буды- нė, šefmens, -nė; nakties sar- gyba.	Kūora, skodų, сходня. Krive atnešė, reik at j kūora. Kai- mo kūora. Eina visa kūora (promada). Vaikai j kūora (j krūva) suvirto. Kūora at- pylė (išimtyj) javų vietoje nau- jus sugražino j magszyną. Kūopos gausi mokėti (turėsi atsimokėti už nugarymą).
Ciurlys, ciurlio, didžioji auk- štybių kregždė; стрижь.	Kuriny, (dailės) darinys, про- изведение творчества. Tau- tos, Duoneleičio kuriniai. Jis tuo kart savo kurinį kūrė.
Dagūs, apskrus, greitas, mitras. Dagūs žmogus. Dagūs ar- klis (nerambus, gerai bėga). v. p. 7.	Kūryba, (dailės) daryba; твор- чество. Tautos, liaudies kū- ryba.
Degūtas, degorь, смола. De- gūtą dega. Jis degūtą dega (lgai miega). Patink, šikšna, degu- tą (жнай, -те нашинкь).	Lankstūs, lankūs, vaikus, liaūnas...
Degūtinė, vieta (duobė), kur degūtą dega.	Lasyti, -sai (pig. lešti), rin- kti. Kanapes laso, išlaso. Aš gana rinkaus, aš gana lasiaus ariojėj bernėi. Rinkta lasy- ta mano mergutėlė iš didės giminėlės.
Dienoraštis, dienraštis, дне- никь.	Lažintis (iš ko), lažybų eiti, dėtis, kirsti iš lažybų. Susi- lažinau iš rublio ir laimėjau.
Gėrklos, -klų, горькая.	Liaūnas (liaūnas) ir liau- nūs, liaūnų, nestangūs, ne- tvirtas, lankstus, Karklas liaū- nas, rykštė liaunė. Jis visa liaunąj dirba. Tavo peilis bu- vo liaunas (liaūnas).
Gūvavaizdis, двойной (v. lygmuo, atvaizdas). Čia savo gūvavaizdį pamatysai.	Lipdyba, lipyba, lūnca; скульптура.
[kūaitalas, -lai, ir [kaitas; -tū, заместитель, замѣна. Duok [kaitą (žmogų, gyvulį).	Meletā, -lētōs (ir malatā, molatā, mōlatā), зеле- ный дятель; балгарь. Le- žiuvis kai meičtos. Ir mala- to (šneka) kai malatā.
Kadāngi, тась-какь.	Mėlynė, mėlėnė, черника.
Kamānė ir samānė bitė, lau- kinė (pievų ir samanų) bitė.	
Kanapėtas, -ta, рыбой. Ka- napėtas veidas. Marga višta kanapėta (smulkiai raiba, smulkiais baltais taškais). v. pempėtas.	
Kankorėžis, шишке (pušies, eglės).	
Kōdis, -dys, kōdžio, me- džio indas dviem ausikėm (su skylelėmis iš šulų, su dangčiu).	
Krākė, denys raudongalvis (чер- ный дятель).	
Kremblis, kremblis, budis, grybь.	

6, 7 pav. „Mūsų žodynelis“

Žodynėlyje buvo pateikta daugiau kaip 1500 bendrinės (tada - literatūrinės) kalbos žodžių su lietuviškais reikšmių aiškinimais ir vertimais į rusų kalbą. Visi žodžiai buvo sukirčiuoti. Žodynelio tikslas buvo grynai praktinis - padėti mokiniams skaityti ir suprasti lietuviškus vadovėlius. Todėl į žodynelį daugiausia pateko tarmių žodžiai ir naujadarai, kuriuos kalbininkas teikė vartoti bendrinėje kalboje. „Mūsų žodynelis“ yra svarbus ne tik kaip naujų terminų šaltinis, bet ir apskritai kaip pirmasis bendrinės kalbos norminamasis žodynas. Žodynelis galėjo išaugti į lietuvių rašomosios kalbos žodyną. Manytina, kad J. Jablonskis, turėdamas tokią kartoteką ir leksikografinio darbo patirties, galėjo rašyti toki žodyną. Juolab, kad nuolat minimas jo noras pačiam parašyti žodyną.

Kita svarbi J. Jablonskio leksikografinės veiklos sritis - išleistų žodynų

recenzavimas. Kalbininkas domėjosi visais tuo metu leidžiamais žodynais, daugelį jų recenzavo. Jis detaliai išnagrinėjo ir aptarė kunigo Mykolo Miežinio „Lietuviškai-latviškai-rusišką žodyną“, išleistą 1894 m. Tilžėje. J. Jablonskis pripažino labai tinkamu laiku pasirodžiusį žodyną, kuris gali pateikti vertingos medžiagos „būsimiems pilno lietuvių kalbos žodyno sudarytojams“ [15]. Recenzentas pareiškė, kad šiuo metu iš M. Miežinio žodyno nereikalaus išsamumo, pakaks ir to, kad žodyne esanti medžiaga bus tinkamai užrašyta ir tiksliai išversta. Kita vertus, žodyno autorius, sudarydamas žodyną, neįrašė visų žodžių, randamų ankstesnių lietuviškų žodynų sudarytojų darbuose, bet įdėjo tik tą, ką pats buvo girdėjęs arba atsitiktinai radęs knygoje. Analizuodamas M. Miežinio žodyno medžiagą, J. Jablonskis nustatė, kad žodyno sudarytojas nebuvo gerai susipažinęs su Fridricho Kuršaičio ir Ferdinando Neselmano žodynais, kurie būtų leidę pastebėti trūkstamus Kauno gubernijos vietovių žodžius.

Recenzuodamas šį žodyną, Jablonskis išdėstė visuomenei reikalingo žodyno principus. Jis rašė, kad žodynas skirtas tiems žmonėms, kurie mokėdami lenkiškai, rusiškai ar latviškai norėtų dar išmokti lietuviškai arba tokiems lietuviams, kurie norėtų išmokti latviškai, lenkiškai ir rusiškai. Sudaryti tokį žodyną yra nelengvas darbas. Žodyno sudarytojas turėtų pats pažinti gyvąją kalbą ne iš kokios senos tarmės, bet iš įvairių Lietuvos vietų. Be to, toks žmogus turėtų perskaityti daugybę lietuviškų raštų ir atsirinkti, kas ten yra gero tokiam žodynui. Be abejo, laukiamo žodyno autorius turėtų dar panaudoti medžiagą, kuri randama kituose lietuvių žodynuose ir šiaip raštuose. Visi žodžiai dainų, pasakų, mišlių turi būti gerai žinomi lietuviško žodyno autoriui. Jei būtų visos šios sąlygos išpildytos, tada lietuvių kalbos žodynas būtų tikrai labai naudingas. [16]

J. Jablonskis recenzavo Jurgio Šlapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodyną“ (1921). Kalbininkas džiaugėsi, kad prie lietuvių kalbos žodžių buvo pateikta ir kalbos pavyzdžių, bet labai nusivylė, kad jų buvo per mažai. Vertintojo nuomone, lietuvių kalbos žodynas – labai ieškomas dalykas, todėl ir šis žodynas bus naudojamas įvairiais reikalais.

1926 m. pasirodžius „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ („Wörterbuch der litauischen Schriftsprache“) I sąsiuviniai, kurio sudarytojai prof. Maksas Nydermanas, doc. Alfredas Senas, doc. Francas Brenderis, J. Jablonskis iš karto ėmėsi jį vertinti. Kalbininkas šiame žodyne ypač pabrėžė žodžių kirčių žymėjimą, labai taikliai nurodė reikšmių vertimo ir aiškinimo klaidas, akcentavo, kad šis žodynas skiriasi nuo J. Šlapelio ne tik kirčių žymėjimu, bet ir į žodyną įtraukiamais

dabartinės rašomosios kalbos žodžiais. Žodyno sudarytojai atkreipė dėmesį, kad J. Šlapelio žodyne išryškėja rytų aukštaičių tarmė. J. Jablonskis atkreipia dėmesį į sudėtingą žodžių grupavimą, į ne visų veiksmažodinių daiktavardžių pateikimą, prie daugelio žodžių pažymėta tik reikšmė ir nėra jokių iliustracinių pavyzdžių, priekaištauja žodyno autoriams už neapdairumą ir nerūpestingumą. J. Jablonskis rašo, jei po žodžio *akėjimas* būtų būtų pridėta ir pavyzdžių, tai tas žodis visai kitaip būtų išverstas į vokiečių kalbą. [17] Vertintojas atkreipia dėmesį į abejojamus žodžius ir posakius, klaidingus pasakymus, įtrauktus iš neaiškių, jo žodžiais tariant, tamsokų šaltinių. Pabrėžia, kad žodžių kirčiai žodyne žymimi gana taisyklingai. Žodžių straipsnius ir/ar lizdus J. Jablonskis vadino *gardeliais*.

Apibendrinamosios pastabos

Jono Jablonskio teiginiai visada buvo grindžiami faktais: gyvosios kalbos pavyzdžiais ir kitų žodynų duomenimis. Kalbininkas pats nespėjo parašyti žodyno, bet savo darbais daug prisidėjo prie lietuvių kalbos žodyno parengiamųjų darbų. Rašyti žodyną jis buvo visapusiškai pasirengęs. Tai rodo ne tik kruopščiai surinkta medžiaga, bet ir A. Juškos žodyno redagavimas, išleistų žodynų recenzijos, kuriose keliami reikalavimai žodynams ir jų rengėjams. Rašydamas apie A. Juškos žodyno trūkumus, kalbininkas vis dėlto pripažino šio darbo, kuriame surinkta daugybė atskirų, iki A. Juškos žodyno nežinomų žodžių, gyvuojančių tarmėse, didžiulę reikšmę ir vertę. Kruopščiai redaguodamas, atidžiai taisydamas A. Juškos žodyno netikslumus ir klaidas, jis įvertino teisingus pavyzdžius ir suprato žodyno svarbą. Kaip rodo pateikti pavyzdžiai, daugelį A. Juškos surinktų gyvosios kalbos duomenų jis įtraukė ir į savo kartoteką.

J. Jablonskio kartoteka *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga*, kurios šaltiniai – gyvosios kalbos leksika, žodynai, gramatikos, tautosakos rinkiniai, įvairūs raštai – buvo pakankama žodynui parašyti. Šią kartoteką būtina padaryti prieinamą tirti ir analizuoti. J. Jablonskis turėjo didžiulį būrį duomenų rinkimo talkininkų, kurie teikė arba tikslino kartotekos medžiagą įvairiose Lietuvos vietose, išrašė sakinius iš raštų. Kalbininkas pats nespėjo parašyti žodyno, bet savo darbais daug prisidėjo prie lietuvių kalbos žodyno parengiamųjų darbų.

[1] Palionis J. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius, 1995, 270–271.

[2] A, B raidžių kortelių dydis – 7,5 x 12,5 cm, kitų raidžių kortelių matmenys

(cm): *D, E, G* – 8,0 x 12,5; *K* – 7,5 x 12,5; *N, O, P* – 7,7 x 12,5; *P* – 11,0 x 18,0; *R, Š, T* – 8,0 x 12,5; *S* – 7,8 x 12,5; *U, V, Ž* – 7,5 x 12,5.

[3] Leksikografams šie duomenys labai svarbūs, nes jie gali pakoreguoti ir didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos kaupimo istoriją. Kaip žinome, *Lietuvių kalbos žodyno* pradininkas ir redaktorius Kazimieras Būga žodžius žodyno kartotekai pradėjo rašyti 1902 m., o Jonas Jablonskis – 1897 m.

[4] Santrumpa rodo, kad sakinys užrašytas iš raštų. Šis sakinys yra *Lietuvių kalbos žodyno* žodžio *taksenti* straipsnyje su pažyma J. Jabl.

[5] *Atsiminimai apie Joną Jablonskį*. Sud. Čepaitienė Giedrė, Lapinskienė Lionė, Vilnius, 2010, 82.

[6] Ten pat, 86.

[7] *Jonas Jablonskis. Straipsniai ir laiškai*. Sudarė A. Piročkinas. Vilnius, 1991, 143-144.

[8] *Atsiminimai apie Joną Jablonskį*. Sud. Čepaitienė Giedrė, Lapinskienė Lionė, Vilnius, 2010, 86.

[9] Pupkis A. *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*, 2010, 40.

[10] Tolutienė B. A. Juška leksikografas. – *Literatūra ir kalba* 5, 1961, 241-242.

[11] JJK – Jono Jablonskio kartoteka „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F 99.

[12] Reikšmės prie žodžio paaiškintos pagal *Lietuvių kalbos žodyną*.

[13] Plačiau apie tai rašyta: Sakalauskienė V. Jono Jablonskio leksikografinė veikla. – *Kalbos kultūra* 83, 2010, 44-56; Sakalauskienė V. Antano Juškos Lietuvių-lenkų kalbų žodynas – vienas pagrindinių Jono Jablonskio kartotekos *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga* šaltinių. – *Prace bałtystyczne* 7, 2018, 205 – 222].

[14] J I – *Литовскій словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русскомъ и польскомъ языкахъ*. Вып. второй, Санктпетербург, 1904, I-LIX.

[15] *Jonas Jablonskis. Straipsniai ir laiškai*. Sudarė A. Piročkinas. Vilnius, 1991,

86-87.

[16] *Jablonskio raštai* 3. Red. J. Balčikonis, Kaunas, 1934, 44.

[17] *J. Jablonskis. Rinktiniai raštai* 2. Sud. J. Palionis, Vilnius, 1959, 408.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jeigu norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorių.

pasauliolietuvis.lt